

де Сент-Сюзюєрі

Антуан

Цитадель

Харків
«ФОЛІО»
2016

I

Дуже часто мені доводилося бачити, як жалощі збиваються на манівці. Проте ми, проводирі людей, навчилися прозирати їхні серця й даємо нашу підтримку тільки тим, хто вартий уваги. Тож у жалощах я відмовляю тим показним ранам, які завдають жалю жіночому серцю, відмовляю й умираючим і мертвим. І я знаю чому.

Це було тієї пори моєї юності, коли я проймався жалем до жебраків та їхніх виразок. Я наймав для них цілителів і купував їм бальзами. З одного острова каравани доставляли мені мазі на основі золота, які заживляли шкіру на тілі. Я діяв отак аж до дня, коли збагнув, що жебраки вважають свій сморід за рідкісну розкіш, я побачив, як вони роздряпують себе і прикладають до подряпин лайно, як-от люди, які окурюють землю, щоб видобути з неї пурпуровий цвіт. Вони, пишаючись, показували одне одному свої гнояки й хизувалися отриманими жертвами, бо той, хто дістає найбільше, прирівнює себе до верховного жерця, що показує найгарнішого кумира. Якщо вони погоджувалися, щоб їх обстежив мій лікар, то тільки внаслідок сподівання, що їхні гнояки здивують його своїми згубними міазмами й розміром. Вони вимахували своїми обрубками, щоб завоювати собі місце в цьому світі. Отож піклування жебраки сприймали як вияв поваги, простягали свої члени для обливань, які лестили їм, але, тільки-но зараза зникала, вони бачили, що вже втратили

своє значення, не могли жититися коштом свого тіла, стали непотрібні, й відтоді докладали всіх зусиль, щоб відродити виразку, яка жила їхнім коштом. Знов убравшись у шати хвороби, пихаті й марнославні, з жебрацькою мискою в руці вони знову виходили на шлях караванів і в ім'я свого нечистого бога, стягували викуп із подорожніх.

А була ще й пора, коли я проймався жалем до мертвих. Я думав, ніби той, ким я жертвую в його пустелі, пропадає в розпачливій самотності, тоді я ще не розумів, що для мертвих самотності не існує ніколи. Тоді я ще не зіткнувся з їхньою зневажливою поблажливістю. Проте бачив, як егоїст або скнара, — той самий, що так завзято виступав проти всякого марнотратства, — опинившись на смертному одрі, благав, щоб коло нього зібрали всіх родичів, належних до його роду, а потім ділив своє добро із презирливою справедливістю, немов роздаючи дітям нікчемні іграшки. Я бачив, як поранений боягуз, — той самий, що гукав на поміч, коли небезпека була невелика, — потрапивши в справжню халепу, відмовлявся від усякої допомоги з боку товаришів, якщо бачив, що вона пов'язана з ризиком для них. Ми славимо таке зречення. Але я вбачаю в ньому ще й непомітний вияв зневаги. Я знав тих, які ділили свій міх із водою, коли він уже висох на сонці, або свій шматок хліба в апогеї голоду. Вони чинили так передусім тому, що вже не мали в них потреби і, сповнені величного невідання, давали іншим обгризати кістку.

Але навіщо я нарікаю? Навіщо марную час, оплакуючи їхній кінець? Я занадто добре знав досконалість мертвих. Невже я переживав, споглядаючи смерть полонянки, якою звеселили мої шістнадцять років і яка, коли привели її, вже вмирала, дихала часто й неглибоко і ховала кашель у білизні, мов газель, що виснажилась і не годна бігти; дівчина вже знесилилась, але не зважала на це, бо любила всміхатися. Але ця усмішка була вітерцем над річкою, слідами мрії, борозною лебедя на воді й день у день ставала дедалі витонченіша та неоціненніша, дедалі непомітніша, аж поки обернулась у просту й напрочуд чисту лінію, тільки-но лебідь відлетів.

А ще смерть мого батька. Мого незрівнянного батька, що став мов із каменю. Кажуть, убивці сивіє волосся, коли його кинджал замість спорожнити смертне тіло наповнює його такою величчю. Вбивцю, що заховався в королівських покоях, віч-на-віч — не зі своєю жертвою, а з гранітним велетнем із саркофага, — й потрапив у пастку тиші, яку сам і спричинив, знайшли на світанку, непорушно простертого внаслідок самої нерухомості смерті.

Отак унаслідок королевбивства мій батько одразу утвердився у вічності, й, коли віддав душу, всі люди затамували віддих на три дні. І то так, що дар мови повернувся, а з плечей упав камінь скорботи тільки тоді, коли ми поховали його. Але король, що не правив, а тільки зважував і давав свою оцінку, видавався нам таким значущим, що, опускаючи, аж тріщали мотузки, труну в могилу, ми вважали, ніби не тіло ховаємо, а складаємо в комору припаси. Підвішений на мотузках, він важив, як перший камінь храму. Ми не поховали батька, а запечатали в землі, й він нарешті став таким, яким був: основою і фундаментом.

Саме батько навчив мене, що таке смерть, і зобов'язав мене, коли я був молодим, дивитися їй у вічі, бо він ніколи не опускав очей. У жилах мого батька текла кров орлів.

Це сталося під час проклятого року, прозваного «бенкетом сонця», бо сонце того року розширило пустелю. Воно осявало піски поміж купами кісток сухими тернами, прозорою шкірою мертвих ящірок і верблюжою травою, що стала мов тверді волосинки. Сонце, яке будувало стебла квітів, поглинуло свої створіння й царювало на їхніх розкиданих трупах, наче дитина серед поламаних іграшок.

Сонце дійшло аж до підземних водних запасів і пило воду з нечисленних криниць. Воно поглинуло навіть позолоту пісків, що стали такими порожніми, такими білими, що ми прозвали той край Дзеркалом. Адже дзеркало теж нічого не містить, а образи, які наповнюють його, не мають ані ваги, ані тривалості. А іноді дзеркало, як і соляне озеро, випалює очі.

Погоничі верблюдів, заблукавши в пустелі й піймавшись у цю пастку, яка ніколи не віддавала своєї здобичі, спершу не розпізнавали її, бо ніщо не вирізняло її, і несли, наче тіні на сонці, примари своєї присутності. Приклеєні до того клею зі світла, вони думали, ніби йдуть; насправді вже поглинуті вічністю, думали, ніби живуть. Вони вели свій караван уперед, туди, де жодне зусилля не брало гору над інерцією простору. Промінаючи криниці, яких уже не було, вони раділи свіжості вечірніх сутінків, що були відтепер лише марною відстрочкою. Вони, наївні, можливо, нарікали на повільність своїх ночей, тоді як насправді ночі минали для них так, немов сонце лише встигло кліпнути повіками. Вивергаючи гортанними голосами прокльони з приводу якоїсь дрібної несправедливості, вони не знали, що доля вже оголосила їм свій вирок.

Ти думаєш, ніби тут спішить караван? Нехай мине двадцять сторіч — і прийди подивися!

Розчинені в часі й перетворені в пісок — отакими я сам побачив ті випиті дзеркалом примари, коли батько, щоб навчити мене, що таке смерть, посадив мене на круп і повіз.

— Тут, — сказав він, — була криниця.

У глибині однієї з тих вертикальних шахт, — таких глибоких, що в них не відбивалася жодна зоря, — навіть болото стало твердою корою і зоря, яка потрапила там у полон, погасла. Та, коли не світиться бодай одна зоря, цього досить, щоб розбити караван у дорозі з не меншою нещадністю, ніж унаслідок засідки.

Навколо вузького отвору, наче навколо перерваної пуповини, люди й тварини даремно збилися в купу, щоб отримати з черева землі воду своєї крові. Найдужчі робітники, опущені аж на дно тієї прірви, марно дряпали тверду кору. Караван, скидаючись на живцем пришпилену комаху, яка в смертних судамах розкидає навколо себе шовк, пилок і золото крил, теж був прибитий до землі єдиною пустою криницею й почав уже біліти в нерухомості роздертої упряжі, розірваних в'юків,

розсипаних серед каміння діамантів і важких, напівзасипаних піском золотих зливків.

Поки я розглядав їх, батько заговорив:

— Ти знаєш що таке весільний бенкет, коли його вже покинули гості та молодята. Світанок показує все безладдя, яке вони лишили після себе. Розбиті джбани, перекинуті столи, погаслий жар — усе зберігає застиглий відбиток розгардіяшу. Але, дивлячись на такі сліди, — повчав мене батько, — ти нічого не дізнаєшся про любов.

Зважаючи й гортаючи сторінки Книги Пророка, — розповідав далі батько, — й прикипаючи очима до малюнку літер або золота мініатюр, неосвічений не помічає головного, що є не марним предметом, а божественною мудрістю. Отож головне у свічці — не восковий циліндр, що лишає сліди, а світло.

Сільські судді засудили одного разу молоду жінку, що скоїла якийсь злочин, і наказали їй скинути на сонці тонкі тілесні покриви, а потім просто прив'язали її до стовпа в пустелі.

— Я покажу тобі, — мовив батько, — до чого схильні люди.

І знову повіз мене з собою.

Поки ми їхали, над покараною жінкою минув уже цілий день, і сонце випило її теплу кров, слину і піт її пахвин. Випило в її очах воду сонця. Коли ми з батьком доїхали, настала ніч, а водночас і короткий перепочинок для бідолашної; ми дісталися краю забороненого плато, де вона вирізнялася, біла й гола, серед каміння, тендітніша за напоєну водою стебелінку, яку раптом припинили жити важкими водами, що творять у землі густу тишу. Жінка ламала собі руки, мов лозина, вже тріснута у вогні, й благала в Бога ласки.

— Послухай її, — мовив батько, — вона відкрила головне...

Але я був ще дитина і боягуз: